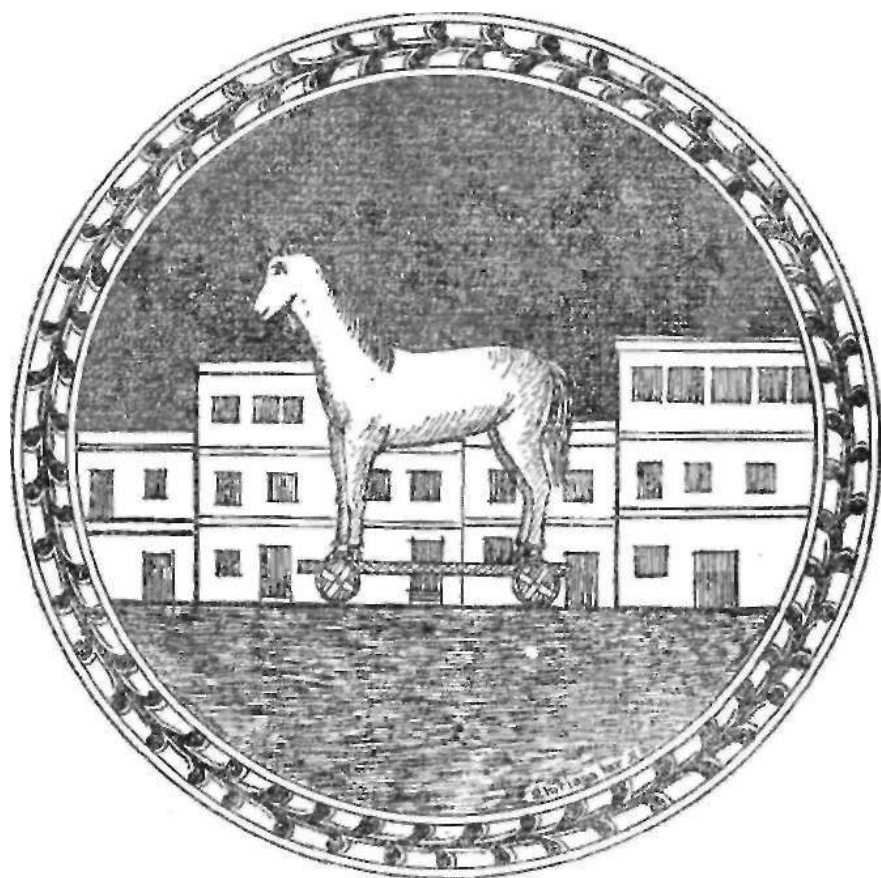


ENEARENA



II IDAZTIA

Kanta-gaia: *Enea'k, Troia'ko itzulipurdi edo erorkoa edesten du.—Ger-karrak; amar urtez uria alperrik esitu ondoren, itzalpekari, Tenedo ugartean ezkututzen dira, Minerba'ri eskeiñi zurezko zaldi aundia uriko ate aurrean utzirik.—Iritzi ez-berdiñak.—Sinon maltzurak urian sartu bear dala esaten die angoeri.—Laokoonte'k Neptun'i zezena eskeintzen dio; ontan ari dala, itxasotik urtendako bi suge aundik oratzen diote.—Dantza ta kantuz urian sarrazten dute zaldia.—Sinon'ek, len-gauean, aren saietsak idikitzen ditu, ta andik irtetzen dira gerkar gudaririk azkarrenak.—Ektor, ametsetan, Enea'ri agiri zaio, uria utzi ta etxe-jainkoak gorde ditzala agindurik.—Su-garaitza.—Pantu, Apol'en apaiza, ta onen aztikeri galgarriak.—Enea ta troiatar bana-kak.—Korebu'ren jo-bide alperrikoa.—Piriamu'ren jauregiratu ta au Pirro'k iltzen du, erruki gabe.—Elene.—Venu dirdaitsuaren agerpena: jainko gaiz-toak.—Ankise zarraren mukertasuna.—Zorionezko iragarkiak.—Enea'k Ankise zarra, emaztea, semea ta troiatar etxe-jainkoak gaizkatzen ditu.—Kreus-dren eriotza ta agerpena; Esperu izendatzen du etorkizunerako aginterri.—Enea, Ida mendi-babesera doa, onez atera diran troiar guztiekin.*

Ingurukoak oro mintzul, begi-zoli ta adi zirala, Enea aita bere jarleku jasotik onela mintzo zan: «Itzik ez dun oiñazea berritzeko diostazu, ene erregiñ; au da, troiarren aunditasuna ta aginte erdiragarria nola eratsi zituzten danaotarrak; geiago, ortan luzez ibillia nauzu-ta, neronek ikusi nun zoritxar guztia berriz ere gogora ekar dezadala.

Nork, izan ere. Mirmidon, Dolope (1) naiz Ulise gogorraren gudariei jazoa entzunik, malkoari eutsi? Eta, gaiñera, gau ezkotua zerutik beera dator eratzia, ta izar erorkoiak loa aolkatuz daude. Baiña, onen gartsu gure ez-bearrak jakin nai ba'dituzu, ta Troia'ko lor-neke itzala laburki entzun, naiz-ta oroipenez soilki barnea lastu ta min-alak itza eten, gertatua edesten asiko naiz.

Gerkar buruzagiak, guda gordiñak auldu ta zoriak ezetsirik ainbat urte igaro ondoren, mendi gisako zaldi bat eraikitzen dute, Palas jainko-emearen antzez, saietsak izai-zurez egokiturik; itzuli-eskeintza dute, itxuraz, ta orren ospea bala-bala dabil arat-onat. Bitartean, ixil-mixilka, zotzean irtendako gudariak sartzen dituzte saiets itsuetan, zaldiaren sabel zokoak oro ainbat eta ainbat guda-gizon iskillodunez beterik.

Andik ikus-menean dago Tenedo, aomen aundiko ugartea, zemai aberas-kiz oso joria batez ere Priamu'ren agindupean; gaur, izpazter soil ta ontzientzat ere babespe ala-olakoa dan arren. Aragiño eldurik, itxas-ertz ba-karrean gordetzen dira gerkarrok. Joan zirala guk uste genuan; aize bea lagun, Miken'a'ra arraun egin zutela. Ortakoz, Teukri osoa min-naigabe lu-zea astintzen asi zan; ateak zabaldu, ta atsegin zaigu uritik irten eta dorita-rren guda-etzauntzak eta itxas-egi bertan utzia begiztatzea. Ementxe zelairu zan Doloperen gudaroztea, ementxe izan zun Akileu ankerrak bere etzaleku, auxe zan itxas-ontzien lekua, emen burrukatu oi zuten guda-saillak gordin-ki. Minerba ezkongeari eskeiñiriko doai ilkorrez zurtzen dira batzuk, zaldia-ren mukulua goratzen dute beste batzuk. Eta Timete'k (2) aurreneko, edo maltzurkeriz edo Troia'ko aduak jadanik orla erabaki zutelako, muru ba-rruan sartu ta uri erdian egokitzeo eskatzen du. Baiña Kapi'k, eta beste iritzi obekoak, danaotarren iruzur eta ala-olako emaitzak edo itxasora bota edo azpitik su-eman ta erre edo sabel-sakonak laztabindu ta barne-zokoak azterkatzeo diote. Erria, ezpaian, etzan iritzi berdiñekoa. Ontan, Laokoonte sutsua dator, talde aundia lagun, arin ere arin, uri goialdetik beera, ta urru-netik oi u dagi: «Zer zorakeri duzute au, erritar mukulak? Etsaiak joanak uste dituzute? Ala, danaotarren emaitzak ez ote dute gero iruzurrik? Orrela ezagutzen duzute Ulise? Entzun: egur onen barnean sartuta gorderik dau-de gerkarrak, edo gure arresien kontra jaso dugu tramankulu au, etxeak begiztatu ta uri gain amiltzeo, edo beste era ortako biurrikeriren bat du barrenean. Kontuz, troiatarrak, zaldi orrekin. Dana dala, ez dut usterik danaotarretan, ezta emaitzak eskeintzen dituztenean ere»,

Au esanik, igun eskerga jaurti zun txit indartsu piztitzarraren saietsera, uztarduraz makurra zan gilbor zabalera. An gelditu zan ura tinko ta dar-darti, eta, erraia latz-arazirik, barneko zurkulu-murkuluak ots egin zuten, intziri bizitan. Eta, jainko-aduak trebe izan ba'lira ta gure iritziak egoki, argutarren izkutu-lekuak burniz erasotzera eragingo ziguten, eta gaur zutik legokean Troia, eta zu ere, Priamu'ren jauregi erpiña, buru-zut eta dir-daitsu 1

Bitartean, iskanbil uts, dardanotar artzain batzuk or zeramaten errege-gana gazte bat, eskuak sorbaldan lotuta; ez-ezagun au, aiek urbiltzean, bere oldez eman zitzairen menpekotzat, zegiana sendaeraziz Troia gerkarrei iri-ki, eta, maltzurkerian uste ona jarririk, naiz belzkeria aurrera eraman, naiz noraezeko eriotzari lepoa makurtu, edozertarako ere beti gertu. Ikus-zimi-koz, ara doa astrapaladan troiar gaztedi guztia, ta aren biran egokiturik, leia biziz isekutzen dute atxilotua. Entzun orain, erregiña, danaotarren iruzurrak, eta gai?.akeri batetik jakingo dituzu beste guztiak.

Gizatalde izutu ta iskillu gabearen erdian bere burua ikusi zunean, bada, frigitar gudari-saillera begiak zorroztu, ta: «Ai —diño— zein lur edo itxa-

sok artuko nau orain? Egia, zer itxaron dezaket onezkero gaixo onek? Danaotarren artean, ba, ezutut geiago tokirik; dardanoarrak eurak, berriz, txit suminduta, zigorra ta odola eskatzen dituzte niretzat». Intziri onekin samur aldatu ziran aien, gogoak, eta oldarkeri oro neurriratu. Ordun azaltzeko diotsagu, esan dezagula zein odoletik sortua dan, zertara etorri dan, eta, atxilotua dagon ezkeru, zer asmok azkortzen dun. Ark, azkenez, bildurra erantzirik, au esan zigun:

«Nik ziurki, o errege!, egi guztia, dan bezela, aitor bear dizut. Ez dizut ukatuko gerkar gudarostekoa naizenik, au lenengo; ez, zori gaiztoak kupigarri egin ba'du ere Sinon, eztu utsal ta gezurti aterako. Bear bada zure belarrietara iritxin da iñoiz Bel'en seme Palamede'ren (3) izena: aintzak urrez tu zun aren ospea; edonolako gudaren aurkakoa baitzan, pelasgotarrak, gezurrezko saldukeriz, erru gabe, eriotz-zigorra ezarri zioten, eta orain, argirik ez dunagatik negar dagite goibeltsu. Aide nulako, uraren laguntasunean gudara bialdu nindun ona ene aita txiroak, gaztetxo nintzala. Eere erreñuan ezeren kezka gabe ta ondo aolkatua zegon bitartean, guk ere egintza omengarri batzuk izan genitun; baiña, gero, Ulise zitalaren inartxiz (ez diñot gauza ez-jakiñik) beste bizitzara aldatu zanean, illun ta malkotsu bizi nintzan ni gaixo, adiskide erru-gabearen zori txarra nere barnean eiagoraturik. Eta, ero, ez nintzan ixildu; zoria lagun ba'zetorkidan eta iñoiz asaben Argos'era itzuli, aierkor izango nintzaiola zin-egin nun, eta itz-esaka gibelmin gordiñak sor-erazi nitun. Auxe, noski, nire gaitzaren lenengo laban-arria; Ulise ordun asi zan ni belzkeri berriz izutzen, ordun asi zan gezur-esamesak gizartean edatzen eta, jakiñez, ni galtzeko iskilluak billatzen; eta etzun atsedenek artu, Kalka (4) lagun... Baiña, zertako lardaskatu alperrik gauza gogaikarri auek? Zergatik luzatzen naiz onela? Edu berean ba'dauzkazute akitar guztiak, eta onezkero au aditzea naikoa baldin ba'da, zigorrazi nazazute bertatik. Itaka'koak (Ulise'k) ori naiko luke, eta Atereu-semeak esku-zabalki sariztuko lukete».

Orduan ere guk, jakin-nai bizitan, pelasgotarren ainbat okerkeri ta maltzurkeriren berri ez genunok, asitako azalkizunean jarraitzeko diotsagu. Orrela dagi bildur samar, sabel-zuri esanaz: «Danaotarrak, burruka ain luzez mutildurik baitzeuden, sarri nai izan zuten Troia utzi ta andik alde egin. Eta, ai orrela egin ba'lute! Neguko ekaitz zakarrak maiz ertsi zioten itxasorako bidea, baita ego-aizeak izukor igesa ebaki. Batez ere, astigar-abez eiota-ko zaldi au emen jaiki-erazi zanetik, goi guztiak ots egin zun, zurrumilloz izor. Laborri-kezkatan, Euripil bialdu genun Poibu'ren aztietara, galdezka noski; eta erantzun goibel au dakarkigu ark jauretsetik: «Danaotarrak, iliar lur-ertzetara lenbizikoz jo zenutenean, odolez ta neskatxa eskaiñiz bare egin zenituzten aizeak; itzulia ere odolez iritxi bear dezute, jainkoen eder zaien argutar anima bar eskaiñirik». Gizataldearen belarrietara berri au eldu zane-

koxe, uzkur biurtu giñan guztiak; dardar otzak igaro zizkigun ezur-muiñak, ez bait-genekian nor eskatuko zuten aduak, nor aukeratuko zun Apol'ek. Ontan geundela, Itakarrak (Uiise'k) zarraparra aundiz Kalka aztia dakar guztion erdira, jainkoen erabakiak zeintzuk ziran esatera bearturik; eta askok aurretiaz neri iragartzen zidaten gaizkiñaren okerkeri beltza, eta ixil zeudena ere ba-zekiten zer zan etortzekoa. Amar egun luzetan etzun ezer esan aziak, eta, bakarrean muker, eztio iñori azaldu nai, ezta ere eriotzan bekoz eztu iñor izarri gogo. Nekez azkenik, Itakarraren deadar-oiuak eraginda, arekin bat abotsa etenik, ni autatzen nau opamairako. Denak buru-makur onetsi zuten, eta bakoitzak beretzat nai etzuna, ni gaixo onen kaltez ilzulia etzuten gaizki ikusi. Iritxi zan, beraz, egun aipatu eziña; asi ziran gertakuntzak egiten, ni oparigai eskeintzeko: irin gatzatua ta lokarriak ene bekoki biran. Egiz diñot, eriotzan iges egin nion, lokarriak ausirik; eta, gauez, aintzira lokaztu bateko belar artean gorderik egon nintzan, ontzi-oialak aizeari eman arteiño, iñoiz emateko ba'ziran beintzat. Orain eztu geiago ez lengo aberririk, ez seme laztanik, ez biotzez maite dutan aitarik ikusi al izateko usterik: nire igestea, bear bada, aiek zigorkatuaz zurituko dute, ene errua gaixo aien eriotzaz txauturik. Beraz, egia dakiten jainko ta goi-indarren izenean, auxe daskatzut: siñiste kutsugearren, ilkorrontzat oraindik iñun baldin ba'da bederen, erruki zaitetz ainbat atsekabez, erruki bai merezi ez ditun zoritxar auek daramazkin onetaz».

Malko-intziri auengatik, biotz-ikututa, bizia eman genion urrikariz. Priamu'k berak agintzen du aurrenik gizon urari nasaitu dezaizkiotela esku-esteka ta gaiñetiko lotura korapillotsuak; eta ondoren, adiskide-itzez onela mintzatzen zaio: «Zerana zerala, aitzu itzazu onezkero galdu dituzun gerkarrak; geurea zerake aurrerantzean, eta eder bekizu, arren, galdeera auei egia erantzutea: zaldi-mukulu eskerga au, zer dala-ta egin ote dute? Nork eratu zun, eta zer asmoz ote? Opagai dugu ala gudurako tresna?» Au esan zion Priamu'k. Eta berak, pelasgotarren antze ta iruzurretan eskolatua, loturarik gabeko bi eskuak zerurantz jatorik: «Zuok, su betikorrak —dio—, ta zuen goi-indar kutsugea, zaituet lekuko; baita zuek, opamai ta aizto makur nik iruzurtuak eta opari-zur eraman nitun lokarri doneok ere: zillegi bekit gerkarren ixil-zifñitzak azaltzea, zillegi bekit gizon aiek gorrotatzea, aiek barnean dituzten asmoak oro argitara ekarriz, orain ezpaitut aberri-legeak gorde bearrik. Zuk ere gero, Troia, eutsi zeure aginduari, ta, gaizkatua zeran ezkeroz, zaindu zeure itza, nik esana egia baita ta ziñez aundia dagitzudan ona».

Danaotarren itxaropena ta asitako guduari buruzko uste osoa, Palas jainkosaren (5) laguntasunean errotu zan beti. Baiña Tideu'ren seme sabelgorriak eta gaitzen asmatzaille Uiise'k Palas'en irudia jauretxe sagaratutik ausardiz erauzi ta ango zaitzaileeri eriotza eman ondoren, irudi donea ere inda-

rrez eraman eta esku odolduz jainkosaren galarru ikugeak orbanazi zituzte-
nean, orduantxe asi zan gutxitzen eta galtzen danaotarren itxarokizuna: ke-
menean auldu ta narriatuz atzera egin zuten, eta urtziemeak ere etzitun eder
arrezkero. Ezta Tritondarrak (6) zalantzazko arrigarritz etzitun ezaugarri
oiek eman. Aren irudia guda-zelaian jarri zutenekoxe, aren begi izugarriki
zabalduak sua zerien zemaika, gatz-izerdia zebilkiola soin-ataletan barruna;
eta zegon lekutik ere —arrigarria, ziñez!— iru aldiz jaiki zan, enredola be-
soan ta iguna dardarri. Kalka aztiak, bat-batean, itxasoz iges egiten saia
bear gerala dio; Pergamo etzuten, ba, argutar geziak suntsituko, iragarkizun
billa berriro ere Argos'era jo ta ontzi makurretan itxasoz ekarri zuten jain-
kosa lengo lekura itzuli arte. Eta orain, aize meez beren sorterri Mikena'ra
biurturik, guda-tresnak gertatzen eta jainkoak lagun emerazten ari dira,
ta berrien berriz kresal igarorik ustekabean agertuko zaizkigu emen. Onela
askatzen du Kalka'k igarkizunen aria. Goitiko aolkuz, Paladion ostuaren
ordez, jainkosa irainduaren ordez, zaldi au jaso dute, gaiztakeri itsusia or-
daindu rezan alegia. Dana dalarik, mukulu au oso aundia egiteko agindu
zun Kalka'k enbor alkar eunduekin eratua ta aidean lerden jaikia: atreetan
zear ez igaro ez arresi barruan sartu ezin zitekeana, ezta erriitik gorde ere
aintziñako uzkurtza magalpean. Ark zesan, bada, zuen eskuak aurki Miner-
be'ren emaitza loituko ba'luketan, ausiabar ikaragarria gertatuko zala ordun
(goikoak itzul bezate esan au aztiaren aurka!) Priamu'ren aginterri ta prigi-
tarren kalterako. Baiña zuen eskuz zuen urira jaso ba'zan, Asia osoa nun-
bait, guda zalaparta latzean iritxiko zan Pelope'ko atalondoetaraiño: gure bi-
llobak zori au zeukaten zemaika».

Onelako zitalkeriz ta Sinon gezurtiaren arteziz atzipetuta, siñetsi genion,
eta or iruzurpean eta sasi-malkoz gaiñezka ez Tideu'ren semeak, ez Akile
laristarrak, ez amar urteko gudak, ez milla ontzik ezi etzituztenak.

Ordun beste gauza aundi ta arrigarriago bat jartzen zaie troiar gaixoeri,
aien gogo gertugeak ixurbaturik. Neptun'en apez zotzean autetsitako Lao-
koonte'k, zekor aundi bat iltzen zun opamai garaietan. Eta ortan zebillela
--ikara naiz esaten—, Tenedo'tik irten eta itxas bare erdian zear bi suge
kiribil eskergadun datoz uger, biak batera ondartzarantza aurreraturik; be-
ren bular-aurreak zutik baitauzkate ur-gaiñez, motots odolkaraz goitzen
dituzte olatuak; gaiñetik alderdia, berriz itxasoak leun-erazten die atzetik,
bizkar itzala kiribil luzeetan makurtuaz. Oskarria sortzen da bitsa darion
kresalean, ta lurra artzear daude piztiak, eta begi irazekiak odol-suz zetaka-
turik, ago xixtulariak izpi dardarkorrez miazkatzen. Ikuskari arekin zurrupil,
igesari eman genion. Oiek, ordea, ibiltze seguruz, Laokoonte'gana doaz; eta,
lenengo, sugeak, alkar kiribiur egiñik, bere seme bien gorputz txikiak ingura-
tu ta ozka urratzen dizkiete soin-azpildura gaixoak; gero, aien laguntzera
geziekin zetorren aita bera ere artu ta kurubil itzalez lotzen dute; eta aren

gorputz-erdia bira bitan estutu ta beren bizkar ezkatatsiak aren lepoari bi aldiz eman ondoren, buru ta garondoz goi ageri dira oraindik. Ark batera, odol batuz ta pozoï beltzez loi, orapillo aiek eten nai ditu biziki, deadar izugarriak izarretaraiño bialtzen ditula, zauritu ta opamaitik igesi doan zezenak, aizkora erdi-sartua garondotik astindu naiean eman oi ditun marru antzekoak noski. Bi bidutziak, baiña, labankor, jauretxe garairantza irrist egiñik, Tritondar biozogorraren jauregira zuzendu ta jainkosaren oiñetan ta babeskiaren inguruean estaltzen dituzte beren buruak.

Ordun, egiazki, lendik ere dardar zeuden galtzar-barru guztietan izu berria sartzen da, eta diotenez zigor merezia ordaindu du Laokoonte'k, abe santua zauritu bait-zun erpiñez, igun dongea aren bizkarrera egotzirik. Iru-di ura urian sartu bear dala diote denak, eta jainkosaren aunditasunari eskariak zuzendu.

Muruak ebaki ta uriko arresiak iriki genitun. Denok lanari loturik, laban-txirringak jartzen dizkiogu zaldiari oinpean, baita muillozko lokiak saman ere. Muruetara igotzen du tresna eriozkiñak, iskilluz izor; eta neska-mutikoak inguru ereserki doneka dabilta, beren eskuekin lokia ukituz poz-esnetan. Larderiatsu doa zaldia barrura, uri erdiraiño eldurik. O aberri!, jainkoen egonleku zeran Ilion!, guduz leiñargi zeraten dardanotar arresiak! Ate aurrean bertan geldi lotu zan lau bidar zori-gaiztoko tresna, ta lau bidar baita soiñu egin zuten iskilluak aren erraietan; guk alare aurrera, esanari arreta egiteke, zoramen itsuan, eta gaztelu donean egokitu genun bidutzi izarra. Ordun baita, teukrotarrak egundo siñetsi etzioten Kasandere'k, jainkoaren aginduz, bere agoa iriki zun gero gerta-bearra iragarteko. Guk xingailok, egun ura atzena genunok, jai-ostoz apaiñazi genitun uri zear jainkoen elizak.

Bira dagi bitartean ortziak, eta gauak itxasoa destal bertatik, zeru-lur ta mirmidondarren maitzurkeri oro, bere itzal nahasietan bildurik; teukrotarrak, uriko zokoetan barreatuta, ixil daude; lo-zorroak dauzka aien gorputz aulduak. Eta ortan, arkitar gudal-taldea, bere ontzi eratuekin Tenedo'tik irtenda, illargi mutuaren adiskide ixillen erditik irristan, ur-egal ezagunetara urreratuz doa. Eta errege-ontziak txopan sua piztu ta jaso ordukoxe, Sinon'ek ere, jainkoen itzal kaltegea lagun, izaizko baitegiak zabaltzen ditu ixilka, barnean diran danaotarrei irten-bidea egiñez. Zaldi irikiak aize garbitara itzul ditu aiek, eta pozarren kanpora datozki egur arrotik, lurrera ipiñitako loki batetik irristan: Tesander eta Estenelu buruzagiak, eta Ulise zintzoeza, eta Ataman eta Toant, eta Peleu-sume Neoptolemu, eta Makaon aurrena, eta Menelau eta Epeu, malmuzki ura egin zuna. Burrustan artu dute ardoak eta loak jotako uria; illazi dituzte zaiak, eta ateak irikirik lagun guzieri sarrera emanaz bi talde jakiñak alkar artzen dute.

Ilkor nekatuontzat len-loa asi ta, jainkozko emaitzez, gili-gili gozoz soin-barren lerratu oi dan ordua zan. Eta ona, ametsetan, Ektor goibeltsu begi aurrean nuela iruditu zitzaidan, malko-ari luzean urtua, zaldi-uztarriak narrastazi beñola antzo, auts odoltsuz itsusi, ugel-lotuzko oiñak puzturik. Ai ene, ta nola zegoan! Akileu'ren iskilluz jantzia edo prigitar sua danaotarren ontzietara bota ondoren itzuli zan Ektor ura, etzan noski, bestelakoa baizik. Baldatx du bizarra, odoletan trinko illeak, aberri muru baranoan artu zitun zenbatu-ezin alako zauri aiek erakutsiz. Neronek ere negarrez —iruditu zitzaidan—, gizaseme arengana zuzendurik, itz ertun auek esaten nizkion: «O Dardani'ko argi!, o teukrotarren itxaro sendoena! Nolako beranketa luzeak atxiki zaitu? Nungo lurralderik zatoz, Ektor opa izana? Nola so dagitzugun, aunatuta, zuretar askoren eriotz ostein, gizasemeak eta uriak izan dituzten askotariko neke-min ondorean! Zer gauza duin-ezek itsusi jarri dizu betarte bare ori? Edo zer dira dakuskizudan zauri oiek?» Ez du ark ezer ere erantzuten, ezta ez diot galdeera utsalak dagizkiodan onek axoliek ematen. Baiña, bere bular barrenetik antsi sakona ateraziaz, au diño: «Ai!, iges egizu, jainkosaren seme, ta onez atera zaitte sugar auetatik! Muruak etsaiak dauzka, ta beera dator Troia bere erpiñenetik. Naikoa eman zaio aberriari ta Priamu'ri; Pergamo, giza-besok aldeztu ta jagotzekoa izan ba' litz, onek ere aldeztu izango zukean. Troia'k 2uri goraintzi bere gurgailu ta etxe-jainkoak; ar itzazu oiek zeure gertakari-lagun, eta billa izkiezu itxasoz luzaro bide-egin ondoren, azkenik ere, eraiki ta jasoko dituzun arresi garaiak». Onela dio, eta jauretzeko barren-barrenetik bere eskuz ateratzen ditu Vesta altsua, onen galarruak eta su betikorra.

Bitartean, or-emengo negar-garrasi naspillak artegatu du uria; Ankise nere aitaren etxea zugatzez estalitako toki ezkutun egon arren, arrabotsa gero ta ozenagoturik, iskilluen barbar-izuak surmintzen du an ere. Loa astindu ta gorantz ekiñik, etxeko egonleku guenera igo ta antxe jarri naiz entzun-min. Zer dantzut? Ego-aize zatarrez uzta-saillari suak oratzean, edo ugoldeak, mendi-beerako urez azkar, alorrek eta erein arlo joriak eta idi-lan bi-kaiñak estali ta bere oldarrean oianak ere eurrez daramazkiala, artzain ez-jakiñak, sor ta lor, aitz-gaillur jaikitik entzun oi dun zalaparta izugarriaren antzekoa noski. Ordun azaldu zan egia, ordun estalgetu ziran danaotarren marra ta kirik-gordeak. Suak gaudititu ta erroiztu du jadanik Deipobu'ren jauregi (7) zabala; su aundi da urrean Ukalegon'ena ere; Sigea'ko itxas-konkorrak, zabal ta sakon, suaren dizdiz-mendean daude oso. Or bertarik giza oiua ta turut-deadar zolia. Iskilluak eskura ditut zoro, eurok zertarako nitun ondo ez nekian arren; sutan dut barnea, eskubete gizon gudarako bildu ta aien lagun erabat gazteluratu naian: sumiña ta asarrea zakar ditut gogoan bultzaka, ta eder derizkiot iskilluetan iltzea.

Eta ona Pantu, gerkar gezi artetik igeska, Otri'ren semea, Poibu'rena ta gazteluko apaiza; eliz-gaiak, jainko garaituak eta billoba tikia aldean narraz, ero antzo, ateetara jotzen du azkar. «Nolatan dugu auzi au, Pantu? Zein gaztelu guk artuko?» Ozta-ozta nik itzok, eta berak intzirika erantzun zidan: «Emen dugu zorigaiztoko eguna, Dardani'rentzat ondamendi itzuri-eziña. Izan giñan troiarrok, izan zan Ilion eta teukrotarren ospe gurena; Jupiter ankerrak Argu'ra aldatu digu gauza guztia; danaotarrak dira garaille uri sutarazian. Arresi barruan zutik dagon zaldiak gizon iskillotuak erditzen ditu, eta Sinon, garaille, guri iseka, sugarrak alkarrazi ta nahasten ari da. Batzuk, diran bezin zabal dauden ateetara datozki, millaka ta millaka, Miken aunditik iñoiz etorri etziran beste, aietarik barruna sarturik; beste batzuk, gogor egiñik, kaleetako bide medarrenak itxita dauzkate; burnimutur sail estua da, zorrotz, ditzikor eta eriorako gertu. Ateetan aurrenengo dauden ertzaiñak ere doi-doi eraso nai dute, burruketa itsuan zaildurik». Pantu'ren itz auekin eta jainkoen gogoz iskilluetara ta sugarretara eragiña naiz, ara bait-narama Erínnis zurbillak, ara bait-naramate izarretaraiño jaikitzen dan liskar-gaillu otsak eta gizasemeen garraxiak. Lagun datozkit Erripeu ta urteetan aundi dan Epit, illargiak eskeiñita, baita Ipani ta Dimas ere gure alboan alkartzen dira; berdin migdondar Korebu gaztea: au egun aietan albearez Troia'ratu zan, Kasandere'tazko maitasun eroan sutua, ta geroko suin bezela Priamu'ri, frigitarrei erabat laguntza eramanez. Zorigaiztoko noski, bere emazte goi-argituaren esanak entzun etzitulako!

Auek bat-eginda burrukarako ausardiz ikusi ditudanean, onela mintzo natzaie: «O gazteak, bular alperrik adoretuak!, azkeneraiño jo nai dun. oni jarraitzeko leia bizitan ba'zaudete, ba-dakusazute gure gauzen zoria. Jauretxeak eta opamaiak bertanbera utzirik, aginterri au zutik zeukaten jainko guztiak aldendu dira; txingar-uts dan urian daramakiozute laguntza; il gaitezen obeki, iskillu artean amildurik. Menpetuentzat osabide bakar, osabiderik ez itxarotea». Orrela sumiña erantsi zan gazteen gogoari. Ortik, gau illunean sabel-gose asegaitzak eragiñik itsu-itsu atera ta leizean utzi dituzten kumeak autz legorrez zain dauzkaten otso arrapalarien antzera, gezi artetik uri zear erdiko bidetik goaz gu, eriotz ziurrera. Gau beltzak egaz dagi, inguru, bere itzal zapalakin.

Nork itzez azaldu litzake gau artako triskantza ta eriotzak? Edo-ta, nork malkoz berdindu al izango neke aiek? Erori zan aunitz urtez nausi izandako uri zarra; an eta emen, kaleetan naiz etxe ta jainkoen atari doneetan, konta-ezin ala gorpu daude, luze ta illotzik. Eta ezтира teukrotarrak bakarrik odola damatenak; noizean bein azpiratuerei ere indarra itzultzen zaie erraietara, ta danaotar garailleak jausten dira, erabat. Nainon illeta negargarria, nainon izua, ta eriotz-irudia ugari ere ugari.

Androgeu da, talde aundia biran dula, danaotarretan lenengo aurrean jartzen zaiguna, ustekabeen noski, gu ere bere burruka-sailleko gaitulakoan; eta, adeitsu, itz adiskide auekin agurtzen: «Zabiltzate bizkor, gizonak; izan ere, nolako nagi luzakorrak zauzkate sor? Beste batzuk arpillatzen dute Pergamo su tua, ta bertako arrapakiñak daramazkite; zuok, ordea, orain zatozte lenbizikoz ontzi garaietatik?» Au esan zun, eta bat-batez —ez genizkion bada erantzun siñisgarriegiak ematen— etsai artean jausia zala konaturatu zan. Arrituta, itzakin bat atzera bota zun oiña. Sasi-nar zorrotz artean lurra ikutu ta itsumustuan suge bat zapaldu dunak, bildurkor, sumiñazi ta zeru-margozko iduna puztu oi dun pizti arengandik ots-otsean iges dagi: orla zioan Androgeu ere igesi, gure begitartez izutua. Zakar oldarturik, iskillu nasi-betezko ingurua osatzen diegu, eta or-emen lurtean ziplo uzten, ditugu zein toki ura ezagun etzutenak, zein izuak jota zeudenak: lenengo saioan beintzat eder izan zitzaigun zoria. Eta Korebu'k ordun, jazo zoritsu onekin alai ta gogo-pizturik, au dasa: «Goazen, lagunak, aurreneko zori onak erakusten digun osasun-bidetik, onezko azaltzen zaigu-ta. Truka ditzagun ikurdiak, danaotarren ezaugarriak geure egiñaz: iruzur ala kemen, nork igarri ote etsaiarekiko? Eurak emango dizkigute iskilluak».

Onela itz egin ondorean, Androgeu'ren kaskoskol gangardunez burua ta aren babeski-apaindura ederrez bularra estalirik, bere saietsean egokitzen du argibutar ezpata. Au dagi Ripeu'k ere, au dagi Dimante'k, auxe dagi gaiñetik gaztedi pozkorak: nor bakoitza etsai-ondakin berriz iskillutzen da. Eta ba-goaz danaotarrekin nahasi, adua gure ezalarik; alkar artuta, gau itsu barruna ainbat erasoketa izamen ditugu, zanpa-zanpa zenbait danaotar Suleizera egotziz. Batzuk ontzietara ere igesi doaz, beren itzurian ondarrera seguruak billaturik; beste batzuk, izu ezaiñez, zaldi eskergara katamar igo ta aren txilbor ezagunean izkutatzen dira.

Ezin dezake, ai!, iñork uste onik ezertan, jainkoak aurkako izanik! Ona emen Priamu'ren alaba, Kasandere neskatxa; Minerbe'ren jauretxe atarietatik narraz atera dute, adats-barraiatua ta begi kartsuak alperrik zerurantz biurtzen ditula; begiak diñot, esku biguiñak bada girgilluz loturik zeuzkan. Ero ta sumin ezin zun Korebu'k ikuski ori eraman, ta iltzeko gertu jendetza erdian amiltzen da. Denok, ari jarraiki, iskillu nasi artera io degu laister bai laister. Ordun zapalazten gaituzte geuretarrak jauretzeko erpin guenetik jaurtiki geziekin batez ere, iskilluen itxuraz eta gerkarren gangar okerrez alkar-iltze negargarria sorturik. Danaotarrak bete-betea, oiui patarraka ta kendu zieten neskatxagatik su zeriela, nainondik bateratu ta erasotzen digute: Aiax setatsuak, eta Atereu-seme biak, eta Dolopetarren gudarozte osoak.

Zurrunbillo tartegiñean iñoiz bestelako aizeak alkar jo oi dute, ots, Zepir'ek eta Notu'k, eta Eguantz-zaldi gaiñeko Euro alaiak; orru dagite oianak, eta Nereu apartsuak, aserre, bere iruortzekoz itxaso igitzen du ondarrik

ondarreanean. Aiek ere, itzalak lagunduta, gure iruzurrez gau illunean nastarazi ta uri osoan zear sakabanatuak izan arren, berriz azaltzen dira; ta berak ditugu aurrenik ikurdiak eta gezur-iskilluak ezagutzen dituztenak, baira aien eta gure izkera bestelakotzat artu ere. Beraz, sostean dugu gain aietariko mokoillo aundia, ta Korebu da lenengo Peneleu'ren besoak era-xia, iskilluz altsu dan jainkosaren opamai aldean bertan; beera dijoa Ripeu ere, teukrotarretan artezik artez eta neurribidearen gordetzaille zintzoeneta-riko bat. Jainkoeri, antza, ez zeritzaien orla! An iltzen dira baita Ipanis ta Dimante, lagunak aldez alde iskilluz erasanda; zu ere, Panteu, etzinduzan, erortzean, zenun jainko-zale beteak ez Apol'en galarruak gerizatu. Iliar autsak eta neretarren sugar guena!, lekuko zaituztet zuen itzalaldian; ez nuen nik gerkarrak emaniko gezirik itzuri, ez beste arrisku ta goraberarik; eta aduak erabakia ori izan ba'litz, nik merezi nun danaotarren eskuz erortzea. Andik jaurtzen gaituztc oldarka: Ipitu ta Pelias nerekin doaz; Ipitu, adiñez agitz astundua dagoneko, eta Pelias, Ulise'k egiñiko zauriagatik ibil-zor.

Bat-batez ei-deadar batek ots dagigu Priamu'ren egonlekura. An, ordea, burruka itzala dakusagu, beste alderdi baten ez aiña erre-sumindua, uri osoan beste iñor ilko ezpalitza bestean odolkorra. Edu ortan dugu, bai, Gudu ezigaitza; ta danaotarrak etxe-gaiñetara igorik eta jauregi-ateak esitzen, xaberama eginaz. Esku-zurguak ormetan jarri eta aien mailletan tinkotzen dituzte oiñak ateetan bertan, eta, zaindurik, ezkerrez besobabeskiak eskeintzen dizkie geziari, eskubiz gaiñarriak oratzen dituzten bitartean. Dardanitarak, berentzat, etxeetako torre ta alderdi goren guztiak lurreratzen dituzte, eta, jadanik beren buruak il-zori uts ikustean, lerkailu aiez berberak aldeztu naita, zurrun urreztuak, guraso zarren apaindura eder aiek amillazten dituzte; beste batzuk, ezpataz ornidurik, beeko ateak inguratu ta moltso estuan zaitu-bearrean dabilta. Au ikusiz neri errege-jauregia sorotzi, gizuren aieri laguntza eman eta azpiratuari kemena erantsiteko sugalda piz-berritu zitzaidan barnean.

Priamu'ren jauregi ostean ba-zan etarte bat, eta emen albate bat, etxeko beste gela ta gizategietara zeramana: Andromake (8) errukarria, erreñua oiñean zegola beintzat, maiz igaro oi zan emendik, iñork ere lagundu gabe, bere aitagaiñarribaengana, Astianakte aurra aitonari eramani. Bertotik igo giñan gu ere teukrotar gaixoak esku geldoz gezi-jaurtika ziarduten gainki goienetaraño. An zegon amiltegi gain zut eta izarren pareko torre jaiki bat, bere gaiñetik lenago Troia guztia, danaotarren ontzi oituak eta akaitar kapardiak ikusi oi zirana. Elkar-une kolokak ematen zitun abe-moltso garaia burnipuntaz jo ta gorgoiñaturik, bere jartoki sakonean dardarazi ta bultzada zailla ezarri genion; batetan beera eroria, ausiabantza ta oskarra daramazki berekin, zan bezin zabal ta astun danaotarren gain ez-ustez amildurik. Aien

ordain, baiña, beste batzuk jartzen dira, ta ater gabe ari da arrezkero arriz-ko ta lerkai oroko euri-iasa biurria.

Sarreran bertan, lenengo atean, Pirro daukagu arroputz, iskilluz dizdiz, galtzairuzko islatan. Belar txarra janda negu otzak lurpean kukuilduta euki dun sugeak, orain, larru-zarpailak utzirik, berri ta gazte lerdan, bularra eguzkitan tente jaso ta bizkar-ezur igeskorra kiribiltzen du, aoan dun iru izpizko mingaiña dardaraziaz. Era berean doaz aren jarrai Peripante erral-doia ta Akileu'ren zaldia zuzentzen ditun Automedonte eskutaria; eta auen ondorik eskiriar gaztedi osoa jazar gogorrean sartu ta sua jaurtikitzen dute egats arkolatuetara. Pirro aien buruak, bizar biko aizkora eskuan dula, atalzapata sendoak ausi ta burnizturiko atea orpoetatik erauzten ditu; baita, gero, olak printzatzuz, aritz giarrak azpitik zulatu ere, ao zabaleko leio aundia idekirik. Or agiri-agirian jauregi-barnea, larrain ta aterpe sakon luzeekin; or Priamu'ren eta len-erregeen egonlekuak ondo zabal; or ikusten dituzte atarian aurrenik gizon iskillotuak zai.

Jauregi-barnea, berriz, intziri ta barbailla negargarriz nahasia dago; emakumezkoen alaru ta marrakaz ots dagite barru-aldeak sakonki: urre-izar-kiak zauritzen dituzte aien garraxiak. Izu-larri ta itsu arat-onat dabilta emakumeak areto zabal zear; beso artean dauzkate atea, auetan musu beroak ezarriz. Gogor jazartzen du Pirro'k, aitagandiko kemenez; aurreko txan-tek eta jagoleak eurak ere deus eztira aren oldarrari eusteko: ariagaren sarri joarekin kolokan jartzen da atea, eta errotik eraginda laster doaz beera aterdiak. Indarrak bide dagi; sarrerak puskatzen dituzte; eta danaotarrak barruratu ta aurkako dituzten lenenak illaziz gero, jende iskillotuz betetzen dira toki aiek osoro. Ez derakusa ainbesteko sumiñik ertz-luebanak ausi, aurrean dauzkan eragozpenak oro ugolde-zartaka azpiratu ta, soro-ordeka guztietan zear zabaldurik, abelburu ta abeletxeak berekin arrapazka daramazkin ibai bits joritsuak. Neoptolemu neronek ikusi nun ilketa-ordi, eta Atereus-eme biak ataurrean; Ekube (9) ta aren eun erraiñak neronek ikusi nitun, baita Priamu ere berberak eskeiñiriko suak opamai artean odolez orbantzen. Ainbat billoben itxaro ziran oetza aiek eta guda-ondakiñez ta atzerri-urrez apaindurikako gela-ate aiek, jausi ziran tutarrak; suak utzia, danaotarrak daukate.

Eta bear bada Priamu'ren aduak zeintzu ziran galdegingo didazu. Bere iria artua, jauregi-tako atalask azpikoz gora ta etxe-barneetan zear etsaiak ikusi zitunean, errege zarrak urteen buruz dardar zegiten bizkar aien gain aitzen ditu alperrik luzaroan erabilli gabeko iskilluak; gerrian, ere, ezertako eztan ezpata lotzen du, ta orrela, iltzeko gertu, etsai usi tartera abiatzen da.

Jauregiaren erdi-erdian eta ortze-gingape garbian, opamai aundi bat zegoen, eta aldamenean noizbaiteko ereiñotz zarra, opamai gafiñeruntz okerturik etxe-jainkoak itzalpean estaltzen zituna. Emen zeuden Ekube ta bere alabak, ekaitz beltzak zarrapastaka amilduriko uso-talde antzera, aldare inguru deus-ezean bilduta, jainkoen iduriak besarkatzen zituztela. Ekube'k, baiña, gaztetako iskilluak jantzita Priamu bera ikusi zunekoxe, au diotsa: «Zer gogo ankerrek eragin dizu, ene senar, iskillu oiek jaztera? Gizagaixo ori, nora zoakez? Olako laguntzarik ezta bear garai onek, ez oietariko aldezerik; ezta, ene Ektor orain bizirik ba'lego ere. Erdu noizbait onera; aldare onek gerizatuko gaitu denok, edo-ta emen ilko gera batean». Onela mintzatutakoan, bere ondora eraman zun agure aula, ta aldare donean exeriaz.

Eta or Polite'k, Priamu'ren semeak, Pirro'ren ilkintzatik eta etsaien giezetatik aterpe zabal zear igesi, jauregi-barneko Jarrain utsak zearkatzen ditu odol-jario. Sutan jazartzen du Pirro'k burni kaltekorrez, ta doi-doi esku aitean dula igunakin erasotzen dio. Eta, azkenik, gurasoen begi aurrean bertan lurrera erori ta odol askorekin bizia ixuri zun. Priamu'k ontan, erdi-illik zegoen arren, ezin zun etsi, eta bere abots ta asarreari eutsi eziñik, itun jalgi zun: «Zuri ere jainkoek —gauza auen kezka biotz onik baldin ba'da ortzi-goian— ordain berdiña, gaiztakeri ta ausarkeri auek merezi duten saria eman dezaizutela; zuri, bai, nere semearen eriotza nere begiz neri ikusi-azo ta aitaren betartea aren odol-tantoz ezaindu duzun orri! Akileu ura —zuk arek sortua zerala diñozu gezur-ontzi— ez, etzan bere etsai Priamu'rekin olakoa izan; eske zegokionaren eskubide ta siñismena gogoan izan zitun ark, eta Ektor'en gorpua itzuli zidan obiratzeko, baita neri aginterrira berriro biurtzen utzi ere». Onela itz eginda, gezi aul bat egotzi zion kemen aundirik gabe; beingoan ezetsi zun borontze kurrunkak, eta ikurdiaren erdi-erdian zintzilika gelditu zan alperrik. Oni erantzun zion Pirro'k: «Oa, bai, mezulari ene aita Pelida'gana, ta edestu gauza auek; oroi ta esan ari nere egite zurbillak, eta Neoptolemu gizatxar endekatu bat dala. Orain, baiña, il adi!» Au esanaz, dardar zegoen zarra semearen odol-istil gain aldare bertaraiño narraztu zun, eta ezkerrez illetatik eldu ta eskubiz ezpara ditzikorra aterarik, saietsean sartu zion bera kirteneraiño. Ona Priamu'ren gorabera; amai au eman zion zoriak: Troia sutan Pergamo zuzituta ikusirik il zan beiñola Asia'ko ainbat erri ta lurretan agintari gailen izan zana. Itxas-ertzean datza aren enbor eskerge, burua sorbaldatik erauzia ta izenik gabe gorpua ederra.

Orduantxe, bene-benetan, esitu nindun lendabizikoz izu-laborri zaka-zak. Batetik bestera ikareak joa gelditu nintzaizun: zauri gordiñetik bizia zeriola zegoen adin berdiñeko errege ura ikustean, aita kutunaren iduria etorri zitzaidan aurrera; Kereuse (10) gogora zitzaidan utzia, eta nere etxe ar-

pillatua ta nere Jul txikiaren zoria. Begiak biran zorrotz, ingurumari zer jende dudan azterkatzen dut. Denak utzi naute nekatu-rik, jauzi batez lurrera bialdu dituzte beren gorputzak, edo miñetan suari eman. An bakarrik nagola, bada, jauretze zokoan ixil ta mutu Tindar-alabea (11) dakust Vestá-ren arteak zaintzen; sutzar dizdikorrak argia ematen diote alderrai ta begiak ara-ona zernaitara nerabilzkian oni. Ura, Pergamo zuzitua izan zalako, teukrotar etsaien eta danaotarren bildurrez eta bere senar utziaren sumin izu, Troia ta aberri Asarre erabat, bere burua gorde naiean, aldare erdian exeririk zegon ezin-ikusia. Su zakarra piztu zitzaidan barnean eta erresumin nere aberri ondatua apendu nai izan nun odol deungea zigor-azirik. «Onek alegia —esan nun— Esparta ta bere aberri Mikena berriz ikusiko ote ditu ezertariko gaitzik gabe? Ta, garaitza lortzean, erregiñ gisan ara ote doake? Ta senarra, etxea, gurasoak eta aurrak ikusiko al ditu berriz, iliatar laguntaldez ta Troia'ko otseñez inguratua? Priamu burniz illa dala? Sutan kiskaldua Troia? Danaotarren ur-ertza ainbat aldiz izerdi-basatan odol naroz? Ez, orrela ez! Emakume bat nekatzeak ez dakar ospe oroigarri aundirik, ez garaitze orrek eztu esateko gorapenik; goratua izango naiz, ala ere, odolzale bat itzali ta merezi zun zigorra arrazi niolako, ta egoki izango zait nunbait nere gogoia su asperkorrez puztu ta neretarren autseri ase-betez poz ematea».

Onakoak jalgirik, nere gogo su-piztuaren mende nenbillela, lenago iñoiz ez bezelaxe aratz, gauean argi uts ditzikor, nere ama ederra agertu zitzaidan ikusgarri, jainkosa-itxura aitortuz noski, zerutarrak ikusi oi duten bezin ospetsu ta aundiki; eskubitik oratu ta eutsirik, itz auek gaiñeratu zizkidan bere arrosa-aoz:

«Seme, nundiko oiñaze aundik aizatzen du zure asarre ezigaitza? Zerk jartzen zaitu sumin bizitan? Edo, nora baztertu zaizu gurekiko axola? Ez al duzu Iendanez begiratuko nun utzi duzun Ankise zeure aita, adiñez astun? Kereuse zeure emaztea ta Askani aurra oindiño bizi ote diran? Guzti auek, ba, gerkar gudari taldez esituta daude nainundik; ene arduraren laguntzarik izan ez ba'lute, suak artuko zitun onezkero, ta etsaien ezpatak garbitu. Ez bekizu izan iguingarri Lakedemoni'ko Tindar-alabaren arpegia, ezta Paris maiz errutua ere; jainkoen errukirik eza duzu, egiazki, indartze ao suntsitu ta Troia goenenetik erauzten duena. Begira: oraintxe kenduko dizut begirakun ilkorra lausotu ta ezko inguruan illuna sortzen dizun laiño oro; etzaitez zeure amak agintzen dizunaren bildur izan, ezta ez egizu arek esaniko ezer ere bete gaberik utzi. Emen mukulu lurrera eratsiak eta aitzetik ateratako aitzak eta ke lurriñez nahasitako autsa ikusten dituzun tokian, Neptun'ek, iruortz eskergaz muruak eta zutoiñak azpi-dardarazi ta uria oso etroetatik idiki ta azpikoz gain jartzen du. Emen lazki June'k dauzka aurrenik eskear atek, eta burniz gerrikoturik, sarninkor, gudarozte alkartuari dei

dagio ontzietatik. Bestetik, ikus, nola jarririk dagon jauregiaren galdor-gal-dorrea Palas tritoniarra, argi-aillaraz dizditsu ta Gorgonaz izukor. Aitak berak (Jupiter'ek) kemen-indar goitu-eziñez adoretzen ditu danaotarrak; gaiñera berak su-bermatzen ditu jainkoak ere dardanitar iskilluen kontra. Zoaz igesi, seme, ta ipiñi azkena zeure nekeari. Iñun ere ez naiz ni zure-gandik urrunduko, ta zeure aitaren ate aurrean seguru jarriko zaitut». Esan zun, eta gauaren itzal lodietan izkutatu zan. Ta orduantxe nabari izan zitzaizkidan Troia'ren etsai ziran jainkoen betosko ikarakorra ta aien aunditasun eratsi-eziña.

Ordun Ilion guztia sutan zegola iduritu zitzaidan egiz, ta neptundar Troia ondo-ondotik irabiatu ta nahasia zala. Onan edo: egurgina, mendi garaian ametz zarra, bi bizarreko aizkora-burnia aren inguruan setatsu erabilliz, ebaki ta eratsi nai dutenean, arek, luzaro zemaika ta adatsean dardar, klunka dagi kukula inarrosian, eta azkenez geldiro zauriz azpiratua, garrasi bizia jaurti ta ondoz erauzirik, ausiabatza zabala edatzen du mendi-egaletan. Beera jeixten naiz, ta, jainkoa lagun, bidea dirikit sugar ta etsai artean zear: geziak tokia dagidate, ta sugarak baztertu.

Eta gurasoen aintziñako etxe atartera eldurikan, mendi garaietara eramateko iñor baiño len. billatzen nuen aitak, ezta Troia zuzitu ondoren luzarago bizi nai, ezta atzerri-bizitza eramaterik ere. «Zuok —diño— gazte odolez sendo ta kementsu zeraten zangarrok, zuok bai, iges egizute azkar. Nerezat, ordea, jainko ortzitarak nai izan ba'lute nik bizia luzeagotzea, zaituko zizkidaten ziur asko egoitz auk. Sarraskirik naiko ikusi izan dugu, ta geiegi da uria artuta ere bizi izatea. Utz onelaxe, dei egin didazutenok, utz onelaxe ene gorputz eroria. Nik nere erio didoroket, edo etsaiak erruki izango didate ondarrak billatuz. Eraman-errez dizu obi gabetzea. Aspaldi onezkero jainkoen naskagarri nakioe ta alperrik daramazkit urteak luzatuz, jainkoen aitak eta gizonen erregek bere inar-aizez iraunsi ta suaz ikutu nindunetik batez ere».

Au lakoak gogora ekarriz, muker zegon Ankise ta etzun ikerarik egin nai. Gu ordea, negar-jario, nere emazte Kereuse, Askani ta etxe osoa saiatu giñean ez zezala, arren, nai ortara bultzerazten zigun zoriari indar geiago emanik, dana ez zezala berekin alperrik galdu aitari esaka. Arek baiña ezta beretik irten nai, ta esanari eutsirik aulki berean dirau sorai. Ni berriz ere iskilluetara noa bizkor, ta eriotza opa dut doakabe. Izan ere, zer autamen edo zer gaizka-zori ematen zitzaidan onezkero? Bear bada uste zenuen, aita, zu bertanbera utzirik, oiña atera al izango nuela etxetik? Eta nolatan jauki aitaren agoak birao ain gaitza? Uri gailen ontatik ezer ez uztea goikoeri eder ba'zaie, ta zu artu erabakian ermo ba'zaude, ta Troia'ren galpenari zeurea ta zeurtarrena ere gaiñeratu nai ba'dizkiozu, erio orrendako zabalik dago ate au. Bertatik or duzu Pirro ikuspegi, Priamu'ren odol

ugariz Joitua, semea aitaren begi aurre ta aita ondimai biran laster lepo-moztuko dituna. Onetarako, jainkotiar ama, gezi-sutik onez atera nauzu neure egoitz barnean etsaia ikusi dezadan? Askani ta aita ta Kereuse, alkarren ondoan, bata bestearen odol-istillean illaziak begiztatzeko? Iskilluak, ene gizonak, ekar iskilluak! Azken-argiak dei dagie azpiratuerei. Biur nazazute danaotarrengana; utz, arren, burruka berriturik ikusi dezadan: gaur ez gera denok galenik gabe ilko».

Onekin, burniz jazten naiz bigarrenez; ezkerrean babeskiña egokitu ta irten naiz jauregi-aterpetik. Baiña, ona, emaztea, nere oiñak besarkatuz, atarian bertan geldi, ene Jul txikia aitari eskeiñiz: «Iltzera ba'zoaz, gu ere eramán gaitzazu naiñora zurekin; baiña, ikas-oitua, iskillu artuetan usterik jartzen baldin ba'duzu, etxe au zaintzazu lendabizi. Noren ardurape uzten al dituzu Jul txikia, zure aita eta ni, iñoiz zure emaztea deitua?»

Gauzok oiuz esaten etxe osoa betetzen zun bere antzi erdiragarriekin; eta, it/etik ortzera, ikuskin nabarmen bat begiperatzen zitzaigu. Ain zuzen, Jul bere guraso naigabetuen beso ta musu artean zebillelarik, ona aren buru gain suzko mingaiña, argi-dario; izpi leun belatza, miñik eman gabe aren illeak miatzkatuz, aren lokune biran bazkatzen zan. Gu, ikararen ikaraz izu ta dardar, illedi irazekia astindu ta su done aiek urez itzaltzen leiatu giñan. Ankise nire aitak, ala ere, izarretara jaso zitun begiak alai, baita eskuak ere goirantza edatu zitun, abots onekin: «Jupiter guztialtsu, iñungo eskez makurrazten baldin ba'zera, begira gaitzazu, auxe bederen; eta, gure maiteerrukiak merezi ba'du, emauguzu, aita, bertatik laguntza ta se.ndet.si itzazu aurre-zantzu auek!»

Zarrak au esanaz bat orru egin zun ortziak ezker aldera, ta zerutik narrasturiko izar batek itzal artean luzatu zun, ibilliz, bere zuzi argitsua. Jauregi gaillur gaiñez labandu ta Ida'ko oianean izkututzen ikusi gendun ditzikor, bidea erakutsiz edo; aren ildoak ikuspegi luzean argi ematen du; gero toki aiek ingurumari sulburrezko ke beltz dira zabalkiro. Ene aitak ontan, azpiratua nunbait, aizetan jaikiaz, jainkoen mintzo dakiela, izar do-eari agur dagio «Orain ez, ez geiago luzatzerik; atzetik noakizue, naiñora zuzendu or nazute ni. Aberri jainkoak: jagon etxea, jagon billoba. Zuena dut iragarki au, ta Troia zuen magalpean dago. Amor dagit egiazki ta zurekin, seme, lagun joatea ez dizut ukatzen».

Au esan zun ark, eta dagoneko argiago entzuten da uri zear suaren barbailla, baita aren bero zakarra ere urrago sentitzen da. «Ea, ba, aita laztan, jarri zaitez nere lepondoan; neronek, bizkar gain jasorik eramango zaitut, eta neke orrek ez nau aulduko. Ara naiz ona gauzak irauli, arrisku bat bera dukegu, gaizkabide bat bera biontzat; lagun bekit Jul txikia, ta emaztea betor urrunago, gure oiñatzen jarrai. Zuok, otseiñok, ar gogotan esango di-zuedana. Uri-irteieran ba-da mendixka bat eta Keres utziaren jaurtxe zar

bat, eta onen ondoan, urte askotan gure gurasoen eraspenak jagoniko nekosta zarkul bat andik eta emendik, toki ontara jo bear dugu guztiak. Zuk, aita, artu eskuan gauza sagaratuak eta aberri-jainkoak; neri, ba, gudaketa zakar ta odol-ixurtze biurritik oraintsu irtena naizen oni, etzait zillegi auek ukutzea, ur bizia dun ibai baten nere burua ikuzi arte». Au esanez, nere bizkar zabalak eta samea soin-gaiñekoz estali ta leoi gorri baten larrutan bildurik, nere sorta artzeko makurtzen naiz; Jul txikia ene eskubira itsastan da ta aitari jarraitzen dio oinkada ez-berdiñean; atzetik dator emaztea. Illun nahasiz beteriko lekuetatik giñoazen; eta neri, ez gezi jaurtiak ez aurrez aurre pillaka neuzkan gerkar alkartuak len ezertariko beldurrik sartzen etzidaten oni, orain aize orok izua dakarzkiz; edozein zumurrek gelduta uzten, daramakidan lagunaren eta sortaren beldurrez noski.

Eta doi-doi atेतara iritxiz ninjoala, ta ibillaldi osoa onik egin nuela iruditu zitzaidanean, oiñots sarri berritua entzun bide nun bertatik, eta aitak, itzal barruna begiraturaz, diosta: «Seme, zoaz igesi, seme; emen dira; dizdiz dagiten babeskiak eta borontze istargituak ikusten ditut». Aztoratu oni orduan ez dakit zein adur etsaik eramán zidan gogo naspil-azia; ni, bada, nere ibillian bide galduz ta zador ezagun oroz aldendurik nenbillela, ai!, ene errukarri!, Kereuse ene emaztea atzera gelditu zitzaidan. Adurak kendu al zidan? Bidea galdu ote? Ala, nekatu rik, eseri egin zan? Ez dakit; gure begiak beintzat ez dute geiago ikusi. Ni ez nintzan oartu, ezta ua galdu zanik gogotan artu ere, mendixkara ta Keres zarraren jauretxe donera eldu arte; emen noizbait denok bildu giñanean, bera palta zan soil-soilki, lagun-en ta semeari ta senarran uts-egiñik. Nik, zoratua, nor ez nuen errudun egin, zala gizona, zala jainkoa? Ikusi ote nun ankerragorik ezer uri sakanatuan? Askani, Ankise ene aita ta teukrotarren etxe jainkoak, lagunkideen ardurape jarririk, ibar sakonean gordetzen ditut. Ni, ordea, urira itzuli ta nere iskillu dirdaitsuz jazten naiz. Erabakita dagonez, Troia'ra biurtu bearra dut, lengo gertakari guztiak berriztu ta nere burua galzorian ipiñirik.

Arresiak ikuskatzen ditut lendabizi, ta oiñak erabilli nitun ate aurre zurbillak; utzitako lorratzak atzera ere ibilli ta illunetan berriz arakatzen ditut argiak. Biotz-ikara ta izua nainun, ixiltasun berdiña; barnea latz-erazten didate. Etxera noa andik, ark oiña ara zuzendu izan ba'lu ere. Orduko sartuak ziran danaotarrak zairapastaka, ta etxe guztia zeukaten. Bat-batean, aizeak boladaka jaurtzen du goi-goietaraiño su laiotza; garrak ditu gaiñaldeak; bero-galdea dabil suminkor aidean. Aurrerago joanik, Priamu'ren jauregia ta gaztelua dakusazkit berriz. Baiña ordukoz June'ren jauretzeko aterpe zabal utsetan, Penix'ek eta Ulise biotz-gogorak, jagole autetsiak, guda-kiña zaintzen zeuden. Emen dut meta azarrian Troia'ko aberastasun osoa, jauretxe gartuetatik eramanda: jainkoeñ maiak, urre sendarrezko eltze ta tirisak, eta berendutako jazkiak. Ingurumari daude aurrak eta ama izutuak

erreskada luzean. Ala ta guzti ere, itzalak zear oiuka, deadar-uluz kaleak betetzen ausartu nintzan; abots goibelez, bein ta berriz ta askotan, alperrik oles egin nion Kereuse'ri. Aren billa beti, azkenik etzun naigabez uriko etxeak arakatzen nenbillelarik, Kereuse berberaren ikuskari ta geriza doakabea agertu zitzaidan begi aurrean: oikoa baiño andiago zan aren irudia. Arri ta belarri egiñik utzi nindun, illea lastu zitzaidan, ta abotsa eztarriari lotu.

Ondotik, neri kezkek arindu naiean, itzez asi zitzaidan onela: «Nola zaizu ain atsedean, senar maite!, min ero orri oben egitea? Auek ez datoz jainkoek nai izan gabe: etzaizu lege Kereuse lagun eramatea, Olinpu garai-an errege danak ezpaitizu ortarako baimenik ematen. Erbestaldi luzeak burutu bear dituzu, baita itxasoz ur-zabaldi galantak arakatu ere. Esperu lurraldetaraño elduko zera, liditar Tiber (12) bere joate barean, erri-alor jotetan zear zilingatzen dan lekuraño. Gertakari alaiak dauzkazu an: erreiñu bat, eta emazte erregiña. Aizatu, onezkero, Kereuse maiteagazko negaruluak. Nik ez ditut mirmidontarren eta dolopetarren bizileku arreak ikusiko, ezta ez naiz joango gerkar etxeko andreeri mirabe izatera ere: dardanalaba ta Venus jainkosaren errena nauzu; besterik da, jainkoen ama zabalak geldi-erazten nau lurralde auetan. Eta orain, agur, ta gorde egizu gu bion semearen maitasuna».

Itz auek emanaz bat, ni negarka ta asko esan nairik utziaz, aize leunetara alde egin zun. Orduan iru aldiz nere besoak aren lepo inguruan eman nai izan nitun, baiña beste iru aldiz aren irudi alper oratuak eskutik iges egin zidan, aize ezti erako, amets egalari bat bezela. Orla gaua igarorik, nere lagunengana itzuli nintzan berriz ere.

Era, sor ta lor, igesle berri askok eta askok ara jo dutela, ikusten dut: emakume ta gizaki, atzerrirako bildu dan gazteria, zori gogorreko erri xea. Alde guztietatik berton bildu dira, gogoz ta onez, nik itxasoz eraman nai ditudan edozein lurraldera joateko gertu. Ta goiz-izarra orduko Ida ton-torretik ateratzen asia zan, egunari ots emanez; danaotarrak, berriz, esiturik zeuzkaten ate-zubiak; ez gendun ezertariko laguntzaren itxaropenik. Beraz, eman nun nere burua ta, aita besagain arturik, mendiruntz zuzendu nintzan.

OARRAK

(1) Alegiazko Mirmidon'gandik artu zuten izen au Akileu'ren gudariak, *Illas' enean* ageri danez; Dolope'arrak, ordea, Tesali'ko ego-sartaldear. bizi ta Penix zuzendari zutela Troia'ko gudara joan ziranak ditugu.

(2) Timete, Troia'ko zar bat; semea illazi ziolako Priamu'ren aurka irritua, ari nola gaitz egin zebillen aspertu gabe.

(3) Eube'ko errege Naupli'ren semea zan, Egipto'ko errege Bel'en jatorrikoa.

(v) Bere garaiko aztrurik trebeena, noski, Troia'ren aurkako ateraldian esku artu zuna.

(5) Palas (Minerba) gerkarren jainkosa babeslea zan,

(6) Palas'i eman zitzaion izengoiti au, Beoki'ko Triton zingira egalean, Alalkomena'n gurtua zalako.

(7) Priamu'ren seme, ta Paris'en eriotz ondoren, Elena'ren senar. Trola erori zan gauean, Menelau'k il zun.

(8) Ektor'en emaztea.

(9) Priamu'ren emaztea.

(10) Enea'ren emaztea.

(11) Elena, Leda'ren alaba, ta au Tindar'en emaztea.

(12) Liditar naiz etruskotar, berdin dituzu; etruskotarrak, Jatorriz, Lidf'koak baitziran.